

Sammendrag af Erhvervsanalyse Bornholm.

Status og udviklingstendenser

31-01-2018

Kontakt:

Anders Hedetoft

Tlf.: 5644 1144, crt@crt.dk

CRT
CENTER for REGIONAL-
& TURISMEFORSKNING

Titel:

Erhvervsanalyse Bornholm

Status og udviklingstendenser

Opdragsgiver:

Bornholms Regionskommune og Bornholms Vækstforum

Forfattere:

Anders Hedetoft, Jesper Manniche, Carl Henrik Marcussen, Lene Havtorn Larsen

Referencegruppe:

Henrik Toft Jensen, Jørgen Rosted, Peter Loft, Steen Nielsen, Liselotte Stokholm og Tarja Cronberg

Center for Regional- og Turismeforskning (CRT)

Stenbrudsvej 55

3730 Nexø

Telefon +45 5644 1144

E-mail: crt@crt.dk

www.crt.dk

© 2018 Center for Regional- og Turismeforskning

Center for Regional- og Turismeforskning er et center for anvendt forskning, der løfter analyse- og udviklingsopgaver samt forskningsprojekter med særligt fokus på yderområder. Centrets primære fokus er regional udvikling med fokus på yderområder, turisme i et destinationsperspektiv samt modeløkonomisk analyse. CRT er beliggende på Bornholm og har eksisteret siden 1994.

Hovedkontor i Nexø, Bornholm

Afdeling på Frederiksberg, Kbh.

Indhold

1	Baggrund og formål.....	3
2	Anbefalinger.....	6
3	Sammenfatning.....	12
4	Analysetilgang og metode.....	18

1 Baggrund og formål

Bornholms Regionskommune og Bornholms Vækstforum står over for en ny strategiperiode. I den anledning har Bornholms Regionskommune efterlyst en opdateret indsigt i erhvervsudviklingen på Bornholm.

Bornholm oplever i disse år en positiv erhvervs- og befolkningsudvikling. Umiddelbart er der imidlertid ikke noget, der tyder på, at den bornholmske beskæftigelsesudvikling har været mere positiv end i landet som helhed eller i andre sammenlignelige kommuner. Der er i højere grad tale om et generelt konjunkturomslag, der heldigvis også er kommet Bornholm til gode.

Analysen har til formål at afdække det bornholmske erhvervslivs generelle udvikling i de seneste år og undersøge specielt de mere succesfulde virksomheders aktiviteter og ressourcer mht. strategisk udvikling (innovation, kompetenceudvikling, kapitalfremskaffelse), herunder de muligheder og udfordringer disse virksomheder har mødt. Hvad har Bornholms Regionskommune og Bornholms Vækstforum betydet for disse virksomheders udvikling? Og hvad kan der fremadrettet gøres for at skabe bedre rammer, så eksisterende og nye bornholmske virksomheder kan vokse og udvikle sig?

En væsentlig del af analysen er målrettet de bornholmske succesvirksomheder. En af begrundelserne, for at fokusere på denne gruppe virksomheders valg af forretningsstrategier, er bl.a. at bruge virksomhederne som inspiration til andre virksomheder med vækstambitioner.

Derudover giver analysen denne gruppe succesvirksomheder mulighed for at komme til orde med hensyn til de eventuelle barrierer, de måtte opleve i forhold til rammebetingelser.

Metodemæssigt hviler analysen på fire ben: **(1)** En statistisk baseret analyse med fokus på udvikling i beskæftigelse og produktivitet, **(2)** en spørgeskemaanalyse blandt et bredt udsnit af bornholmske virksomheder med mindst to ansatte med henblik på at kortlægge faktisk vækst og vækstambition, **(3)** kvalitative interview med en række nyetablerede virksomhedsledere, der har præsteret en beskæftigelsesvækst med henblik på at belyse deres valg af forretningsstrategi samt oplevelse af udfordringer og muligheder samt **(4)** interview med enkelte nøgleaktører fra erhvervsfremmesystemet med henblik på kvalificering af de udfordringer og muligheder der er afdækket i nærværende analyse.

4

Analyse og anbefalinger er i en vis udstrækning gjort branche-/sektorspecifikke og målrettet de særlige satsningsområder i den bornholmske erhvervsudviklingsstrategi: turisme- og fødevarersektoren.

Det har været en grundlæggende præmis for den gennemførte erhvervsanalyse at opfatte stigende beskæftigelse som positivt for Bornholm og som et væsentligt og afgørende mål for den bornholmske erhvervsfremmeindsats. Denne præmis har betydning for de konklusioner og anbefalinger, der fremkommer på baggrund af analysen. Det betyder bl.a., at forhold, der på andre måder påvirker Bornholm som et godt sted at bo og leve, ikke er behandlet i analysen. Muligheden for at leve et godt og trygt liv, tæt på naturen, med et relativt stort økonomisk frirum på grund af lavere ejendomspriser, gode

transportmuligheder, acceptable offentlige serviceydelser osv. er alt sammen forhold, der har betydning for beslutningen om at bo på eller flytte til Bornholm. Dermed er det forhold, der *også* har betydning for muligheden for at udvikle Bornholm, men som *ikke* har været i fokus i denne erhvervsanalyse.

Set fra den enkelte virksomheds side kan stigende beskæftigelse imidlertid aldrig være et mål i sig selv. Her er økonomisk indtjening og overskud det endelige mål. Set fra virksomhedens side må virksomheden bestandigt tilpasse sig ændrede konkurrenceforhold, og sådanne tilpasninger medfører til tider nødvendige nedskæringer i personalestyrken. De enkelte virksomheder kan derfor i høj grad være succesfulde, selvom de på ingen måde har præsteret stigende beskæftigelse.

I den offentlige erhvervsfremmeindsats er det imidlertid fuldt legitimt fortrinsvist at lægge vægt på de brancher og virksomheder, der i særlig grad giver anledning til stigende beskæftigelse. Derfor har vi valgt at definere "succesfulde virksomheder" og de "succesfulde brancher" som virksomheder, der har præsteret en stigende beskæftigelse, velvidende at andre virksomheder kan være succesfulde i økonomiske forstand.¹

Endvidere har vi i analysen valgt at gå lidt tættere på iværksætterne og på iværksætteriets betydning for den bornholmske økonomi og beskæftigelse. Iværksætteri og

nye virksomheder skaber innovation, konkurrence og dynamik i den bornholmske økonomi. Nye virksomheder skaber nye job, fornyer produktionsprocesser og udvikler nye produkter og services. Samtidig er de med til at udfordre eksisterende virksomheder til at forny sig.

Bornholms Vækstforum har nedsat en referencegruppe, hvis formål har været at komme med forslag til tilretning og fokusering af de gennemførte analyser. Gruppen bestod af følgende personer:

- Henrik Toft Jensen (tidligere rektor på RUC og tidl. medlem af CRT's bestyrelse)
- Jørgen Rosted (tidligere departementschef i Erhvervsministeriet og tidl. udviklingsdirektør i FORA)
- Peter Loft (kommunaldirektør, Bornholms Regionskommune)
- Steen Nielsen (tidligere adm. direktør for Jensen Denmark. Nuværende bestyrelsesformand for Jensen Denmark og medlem af DI's forretningsudvalg)
- Liselotte Stokholm (direktør for Væksthus Hovedstadsregionen)
- Tarja Cronberg (finsk politiker og medlem af Europa-Parlamentet siden 2011).

Analysen er gennemført i perioden september-december 2017.

¹ Uden økonomisk succes vil ingen virksomhed eller branche dog på sigt kunne præstere stigende beskæftigelse.

2 anbefalinger

Analyseresultaterne danner udgangspunkt for en række handlingsorienterede anbefalinger, der vil kunne tjene som inspiration for erhvervsfremmearbejdet i den kommende kommunale valgperiode – herunder som grundlag for Vækstforums erhvervsstrategiske bidrag til kommunalbestyrelsens regionale vækst- og udviklingsplan.

- Bornholm satser på at opbygge et enstrengt erhvervsfremmesystem. Dette kræver en vis opmærksomhed mod, at der ikke opbygges selvstændige strategier og parallelle selvkørende systemer indenfor henholdsvis regional fødevarerproduktion og turisme (de to bornholmske erhvervspolitiske satsningsområder).
- Det regionale erhvervsuddannelses- og efteruddannelsessystem er udfordret, og udfordringerne ser ikke ud til at klinge af. Det kan overvejes, om Campus Bornholm skal have en mere opsøgende/koordinerende rolle i relation til efteruddannelse, eksempelvis ved at opsøge og systematisere viden om de bornholmske virksomheders kompetencebehov og henvise virksomhederne til relevante kurser uden for øen. Som taksametersystemet er indrettet i dag, har Campus Bornholm ikke noget økonomisk incitament til at påtage sig denne rolle. Vil det være muligt at finansiere indsatsen ad anden vej?
- I relation til virksomhedsrettet efteruddannelse synes der inden for kunde-/serviceorientering at være bred

efterspørgsel efter nye/bedre kompetencer hos medarbejdergruppen. Hos Campus Bornholm kunne dette muligvis åbne for en genetablering af Serviceskolen eller lignende?

- Giv støtte til virksomheder, der søger viden/kompetenceudvikling i den øvrige del af landet (evt. støtte til opbygning af fjernundervisning eller kompensation for ekstra rejse og opholdsudgifter).

Særlige initiativer i relation til de etablerede virksomheder

- Øge fokus på lærlingeindsatsen. Støtte til lærlinge, der tilknyttes uddannelsesinstitutioner "ovre". Støtte/motivere virksomheder med henblik på at oprette flere lærlingepladser. Søge/støtte elever/praktikanter, der kan få en læreplads på Bornholm. I uddannelsessystemet er der eksempelvis støtte (skolehjem) til elever, der bliver nødt til at gå på skole uden for pendlingsafstand. Tilsvarende er der ikke støtte til elever, der bor og går på skole uden for Bornholm, men som får praktikplads på Bornholm. Disse elever er henvist til selv at finde bolig.

- Organisering af tilflytterkonsulentens arbejde, delvist uden for regi af det kommunale system, har været en udpræget succes. Overvej, om organisationsformen kan benyttes på andre offentlige erhvervsrettede initiativer (evt. til den praktikplads-/lærlingestøttende indsats).
- Der efterlyses en mere proaktiv erhvervsfremmeindsats, dvs. en mere personlig, opsøgende indsats med tilbud og informationer målrettet de enkelte virksomheder. Indsatsen kan sagtens være digital, pointen er blot, at det skal være direkte relevant/anvendelig for den enkelte virksomhed.
- Tilpas den kommunale indkøbspolitik, således den i større udstrækning tager hensyn til de bornholmske virksomheders mulighed for at byde på licitationerne.

Tilsvarende bør de bornholmske virksomheder i større udstrækning udnytte muligheden for at indgå partnerskaber, herunder med parter uden for øen, for på denne måde at kunne opfylde kravene i de bornholmske udbud.

- Virksomhederne er tilfredse med den politiske opmærksomhed på udfordringer inden for byggesagsbehandlingen, men der efterlyses konkrete initiativer på det administrative plan, der kan ændre organisationskulturen. Kommunesamarbejde/efteruddannelse i samarbejder med kommuner, der er anerkendte for en mere smidig byggesagsbehandling, kunne overvejes.

Særlige initiativer i relation til iværksætterne

- Det er slående, at mange iværksættere lægger stor vægt på den grønne kommunale strategi og på det bornholmske image som et godt sted at bo. Dette kan fremadrettet udnyttes mere aktivt i tiltrækningen af tilflyttere og iværksættere. Hjælp eventuelt til med at facilitere netværk af nye virksomheder, der ønsker at arbejde med "det grønne".
- Drag i større grad nytte af de relativt store produktionsvirksomheder på øen. Støt iværksættere (eller andre bornholmske virksomheder), der vil overtage dele af produktionsprocessen. Iværksætterne må selv komme med kapital/knowhow, men de får mulighed for at starte deres virksomhed via knopskydning. Brug de store

virksomheders kontakter og markedsadgang, således de nye virksomheder kan starte op i ly af de store. Flere af de større virksomheder vil gerne medvirke i en sådan proces. Dette initiativ kan eventuelt, i lighed med tilflytterkonsulenten, organiseres uden for det kommunale system og eventuelt i samarbejde med brancheorganisationer.

- Nogle virksomheder har vanskeligt ved at overskue de mange fonde og ordninger, hvor det er muligt at søge låne- eller ansvarlig kapital. Rådgivning og hjælp til selve ansøgningsproceduren fra erhvervsfremmesystemet kunne overvejes eller tydeliggøres.

Mod nye mål

I dette afsnit forlader vi den gennemførte erhvervsanalyse. Vi tillader os at løfte blikket en smule og kommer med forslag til overordnede hensyn, der kunne være styrende for erhvervsudviklingsindsatsen de kommende år.

I den gældende Strategi for Erhvervsudvikling "Vilje til vækst" har Bornholms Vækstforum udvalgt **a)** produktions- og servicevirksomheder med vækstpotentiale, **b)** fødevarer samt **c)** turisme som strategiske indsatsområder. Fokuseringen på disse områder har været et udtryk for et ønske om at koncentrere indsatserne omkring brancher og virksomheder med produkter og serviceydelser, der henvender sig til udenøse kunder og markeder.

Inspireret af de gennemførte analyser kan der peges på fire nye indsatsområder, som det anbefales at satse på i de kommende års erhvervsudviklingsindsats. Det foreslås at:

1. Styrke Campus Bornholm i et tæt samarbejde mellem skole, erhvervsliv og kommune.
2. Tilflytterindsatsen gøres mere strategisk og helhedsorienteret.
3. Bornholms Erhvervsfond gives en større rolle i erhvervsfremmeindsatsen.
4. Bright Green Island-strategien gives et tydeligt erhvervspolitisk indhold.

AD 1. STYRKE CAMPUS BORNHOLM

Erhvervsuddannelserne og det erhvervsrettede efteruddannelsessystem er underlagt en meget stram statslig regulering. En regulering, der ofte spænder ben for indsatsen i mindre og geografisk isolerede områder som Bornholm.

I 2018 samles Campus Bornholm fysisk på en lokalitet, og det kan bruges som anledning til, at der etableres et tættere samarbejde mellem skole, erhvervsliv og regionkommunen.

Indgå forpligtende partnerskaber mellem skolen og det bornholmske erhvervsliv. Lad eksempelvis lokale virksomheder deltage i finansieringen af aktiviteter på sko-

len. Inddrag virksomhederne som cases i undervisningen, brug bornholmske virksomhedsledere som "gæstelærere" på campus, inddrag konkrete udviklingsopgaver fra virksomhederne i undervisningen på Campus.

Etabler et netværk for tidligere elever fra *alle* uddannelser på *hele* Campus. Brug ressourcer fra skolen, erhvervslivet eller kommunen til at pleje og dyrke dette netværk. Følg de gamle elever efter dimission. Hvad laver de? Kan de tjene som inspiration for andre? Kan de bruges ved løsningen af konkrete bornholmske udfordringer? Tidligere elever har ofte en veneration for "hjemlandet". De ønsker ofte at kunne gøre noget for "hjemlandet". Hensigten er, fremover, at udnytte denne ressource langt mere aktivt, og måske vil en del af de tidligere elever samtidig blive inspireret til at vende tilbage til fødeøen?

Iværksætterier har stor betydning for dynamik i erhvervslivet og for beskæftigelsen. Iværksætteraktiviteten er, i lighed med andre yderområder, lav på Bornholm. Inspiration fra andre virksomheder og viden om mulighederne som iværksætter har stor betydning for, om det er muligt at øge den fremtidige andel af iværksættere. Derfor vil det give god mening at opprioritere iværksætterundervisning inden for alle uddannelsesretninger på Campus Bornholm, evt. med særlig fokus på erhvervsmuligheder i relation til en fornyet Bright Green Island-strategi.

AD.2. STRATEGISK OG HELHEDSORIENTERET TILFLYTTERRINDSATS

Det bornholmske erhvervsliv har i samarbejde med kommunen ansat en tilflytterkonsulent, der proaktivt er med til at trække nye tilflyttere til øen og til at etablere kontakt mellem tilflyttere og virksomheder. Denne indsats har været en succes, og tiden er moden til udvide indsatsen til et mere strategisk niveau (selvom det jordnære og "håndholdte" i den nuværende indsats måske netop er grunden til dens succes?).

Skal den bornholmske beskæftigelse øges, og dette synes bestemt at være inden for rækkevidde, så skal tilflytningen øges. I den seneste tid har man set en øget udflytning af unge, ressourcestærke personer fra den storkøbenhavnske område. Der er et økonomisk "skub" væk fra byen, både fordi boligerne relativt set er blevet dyrere i forhold til provinsen, og fordi "trængslen" i byen er stigende, hvilket øger transportomkostningerne.

Desuden repræsenterer den stigende beskæftigelse i provinsen et "træk" væk fra byen.

Derfor er der altså lige nu gode muligheder for at øge både tilflytning og pendling. For at udnytte dette potentiale kræves en indsats, der går ud over erhvervspolitikken. Det drejer sig om at gøre Bornholm endnu mere attraktiv som bosætnings- og pendlingsområde.

Det er referencegruppens opfattelse, at mange af de potentielle tilflyttere ikke er klar over, at Bornholm både økonomisk og tidsmæssigt repræsenterer et attraktivt alternativ til både Sjælland og Lolland-Falster. Derfor anbefales en mere aktiv markedsføring af Bornholm.

Der synes også at være behov for flere attraktive lejeboliger på Bornholm. Herunder er der brug for "indslusningsboliger", dvs. boliger, som tilflyttere kan benytte, indtil de har fundet en mere permanent bolig på øen. Her anbefales det, at både de almennyttige boligselskaber og de private udlejere af lejeboliger igangsætter nybygningsaktiviteter. I den forbindelse kunne Landsbyggefonden inviteres til øen for at få dem involveret i processen.

For bornholmere, der pendler til job i Hovedstadsområdet anbefales det at undersøge muligheden for at etablere "pendlerhoteller". Målet er at give pendlerne adgang til overnatningsmulighed på lejevilkår. Der bør være mulighed for at etablere et sådant tilbud på kommercielle vilkår.

AD.3. GIV BORNHOLMS ERHVERVSFOND EN STØRE ROLLE

Bornholms Erhvervsfond er grundlæggende "godt tænkt" og et nødvendigt supplement til den kommercielle, finansielle sektor. Konstruktionen med en regional erhvervsfond er unik for Bornholm og vil alt andet lige gøre det lettere for bornholmske virksomheder at finansiere deres projektidéer.

Det anbefales, i dialog med Erhvervsfonden, at undersøge mulighederne for at udvide fondens kapitalgrundlag. Dette kunne eksempelvis ske i et samarbejde med Vækstfonden eller med de pengeinstitutter, der allerede i dag har skudt kapital i Bornholms Erhvervsfond. Hensigten er øge mulighederne for regional finansiel støtte til de bornholmske virksomheder og iværksættere, der samtidig er parate til

at satse egne ressourcer på udvikling af en forretningsidé.

Flere af iværksættercasevirksomhederne har givet udtryk for problemer med at finansiere deres virksomhed i den vanskelige opstartsfase. Det kan overvejes at udvide Erhvervsfondens fokus på iværksættervirksomheder. Eksempelvis således det blev muligt for fonden at yde lån til andet end anlægsinvesteringer, eller således Erhvervsfonden, eller en supplerende fond, i større udstrækning gik ind med ansvarlig kapital i iværksættervirksomhederne. Det vil samtidig lette virksomhedernes adgang til lånekapital på kommercielle vilkår.

Endeligt kunne det overvejes at give Erhvervsfonden en mere aktiv rolle i relation til at trække investeringer og investorer til Bornholm. Eventuelt inspireret af, eller i samarbejde med, Copenhagen Capacity. Hensigten er målrettet og professionelt at præsentere bornholmske investeringsmuligheder over for eksterne investorer.

AD.4. ERHVERVSINDHOLD I BRIGHT GREEN ISLAND STRATEGIEN

Der er et politisk ønske om en øget fokusering på bæredygtighed og grøn omstilling. Blandt andet er der et ønske om et mere konkret indhold i den bornholmske Bright Green Island-strategi.

Fra referencegruppens side anbefales det, at det bornholmske erhvervsliv mere aktivt indtænkes i denne grønne satsning. Dette kan blandt andet ske ved mere målrettet at anvende Bornholm som testø for afprøvning

af ny teknologi og nye produktionssystemer på det grønne område. I de foregående år er der udviklet en energisimuleringsmodel, der i "fuld skala" kan simulere et helt samfunds reaktion på forskellige stimuli. Dette rummer potentialer for afprøvning af en række forskellige løsninger på det energiteknologiske område. Foreløbig har modellen imidlertid kun været anvendt i forbindelse med det såkaldte "Smart Grid"-projekt, men der er potentiale i, at langt flere producenter af nye teknologier gøres opmærksomme på muligheden for at anvende Bornholm som testø i fuld-skala-afprøvninger.

Bornholms Regionskommune har mulighed for, langt mere aktivt end i dag, at indbyde lokale virksomheder til at komme med løsningsforslag på konkrete udfordringer. Det gælder også på det grønne område. En udvidet affaldshåndtering, øget satsning på cirkulær økonomi og øget anvendelse af CO₂-neutral energi i transportsektoren er eksempler på områder, der kræver nye løsninger, og hvor lokale virksomheder muligvis kan bidrage til processen.

3 Sammenfatning

I erhvervsanalysen er der gennemført en kortlægning af det bornholmske erhvervsliv, bl.a. med hensyn til udvikling i produktivitet og beskæftigelse. Herunder er der set nærmere på bornholmse styrkepositioner og udfordringer. Nedenfor har vi sammenfattet analysens hovedkonklusioner.

Det går bedre på Bornholm

- De bornholmske virksomheder har de seneste seks år haft en *produktivitetsstigning*, der har været næsten dobbelt så høj som i landet som helhed. De bornholmske virksomheder har således øget deres konkurrenceevne i perioden, men det skal dog samtidig understreges, at produktiviteten generelt set er lavere på Bornholm end i landet som helhed.

TABEL 14: RELATIV PRODUKTIVITETSUDVIKLING FORDELT PÅ HOVEDBRANCHER, 2010-2016

Indeks (2010=100)	2010	2013	2016
Branche DB07:			
Landbrug, skovbrug og fiskeri	100,0	134,8	157,8
Råstofindvinding	100,0	110,1	121,2
Industri	100,0	140,0	129,3
Bygge og anlæg	100,0	113,0	116,3
Handel	100,0	79,4	86,7
Transport	100,0	141,0	173,4
Hoteller og restauranter	100,0	106,8	108,6
Information og kommunikation	100,0	115,9	123,9
Finansiering og forsikring	100,0	91,7	87,1
Videnservice	100,0	111,2	121,7
Rejsebureauer, rengøring og anden operationel service	100,0	84,3	95,9
Alle erhverv	100,0	108,3	112,6

Kilde: Den Regionale Model for Erhverv og Beskæftigelse SAM-K/LINE®. 2014 og 2015 er på basis af de foreløbige nationalregnskab. 2016 er på basis af modelberegning.

- Flere års befolknings- og beskæftigelsestilbagegang er vendt til fremgang i de seneste år (2016 og 2017).
- Blandt private brancher er det især maskinindustrien og turismebranchen (hotel og restauration), der har præsteret en stigende beskæftigelse siden 2010.
- Set i forhold til andre yderkommuner klarer Bornholm sig godt, men i forhold til udviklingen i beskæftigelsen på landsplan kan Bornholm stadig ikke følge med. På landsplan er det især servicesektoren, der oplever stigende beskæftigelse, og servicebrancherne er forholdsvis svagt repræsenteret på Bornholm.

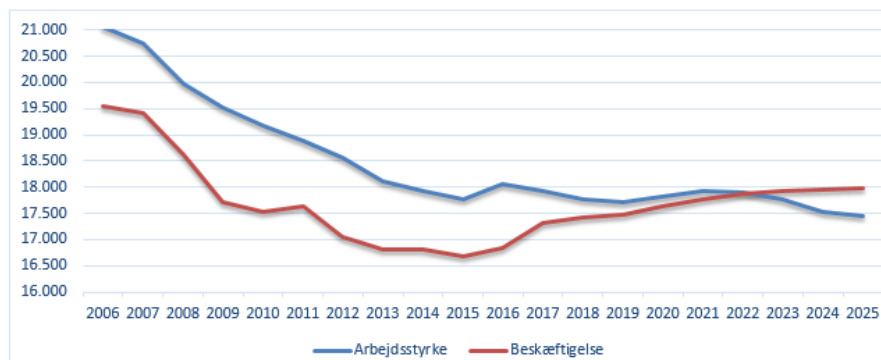
Omstilling og tilpasning i arbejdsstyrken

- Bornholm er med helt fremme, når det gælder arbejdsstyrkens tilpasning til fremtidens kompetencekrav. Over en årrække har en række brancher stillet stigende krav til medarbejderkompetencer. Målt på medarbejdernes formelle uddannelsesbaggrund foregår omstillingen – på tværs af alle brancher – mindst lige så hurtigt på Bornholm som i resten af landet.
- Set over en længere periode (2010-2016) har der været faldende beskæftigelse på Bornholm. Beskæftigelsen er gået tilbage for både ufaglærte og faglærte samt for personer med en kort- eller mellemlang uddannelse. Beskæftigelsen er kun gået

frem for personer med en lang videregående uddannelse.

- Den seneste fremgang (2015 – 2017) i beskæftigelsen er dog mere bredt forankret og har betydet stigende beskæftigelse for en lang række medarbejdergrupper inden for en bred vifte af brancher.

FIGUR 1: UDVIKLING I BESKÆFTIGELSE OG ARBEJDSSTYRKE (ARBEJDSKRAFTSBALANCE), BORNHOLM

Kilde: Den Regionale Model for Erhverv og Beskæftigelse SAM-K/LINE@. RAS-beskæftigelsen efter arbejdssted.

- Danmark står over for en begyndende mangel på arbejdskraft inden for en lang række forskellige områder. Også på Bornholm forventes denne mangel på arbejdskraft at slå igennem. Antalsmæssigt vil især manglen på faglært arbejdskraft kunne mærkes. På trods af, at Bornholm, som en af få kommuner, lever op til Regeringens målsætning om, at mindst 30% af en ungdomsårgang skal vælge en

erhvervsuddannelse, så forventes der alligevel at mangle op til 270 faglærte allerede i 2020.

- På Bornholm oplever virksomhederne mangel på erhvervsuddannede inden for en række fagområder. Der er også mangel på arbejdskraft med videregående uddannelser (især inden for det tekniske område). Virksomhederne oplever dog, at det over de seneste år er blevet nemmere at rekruttere blandt akademikere.
- På tværs af brancher efterlyser mange virksomheder medarbejdere med de rette *personlige* egenskaber (service- og kundeorienterede). Mange af de bornholmske succesvirksomheder arbejder på forretningsområder med tæt kundekontakt og innovation i netværk. Derfor har evnen til at kunne fungere fagligt i sociale netværk stigende betydning.
- Manglen på især faglært arbejdskraft har været forventet i en årrække. På trods heraf er det ikke lykkedes at øge antallet af lærlingepladser nævneværdigt i de senere år. Der er lokale initiativer i gang (blandt andet bakket op af flere brancheorganisationer), men først med en forventet effekt på længere sigt. Inden for en række brancher er det fortsat sådan, at det er et mindretal af branchens virksomheder, der står for langt hovedparten af uddannelsesaftalerne.

Erhvervsstruktur, eksport og produktivitet

- Bornholm har en erhvervsstruktur, der især er specialiseret inden for landbrug, fødevarerindustri, maskindustri, betonindustri samt hotel og restauration. Af disse har maskinindustri og hotel- og restauration samtidig præsteret de største beskæftigelsesstigninger inden for den private sektor.
- Danmark har som helhed øget eksporten til udlandet med 32% over de sidste seks år (opgjort i faste priser). De bornholmske virksomheder følger med denne udvikling og har øget eksporten tilsvarende. Eksporten fra Bornholm drives især af landbrug, industri og transport.
- Den bornholmske bygge- og anlægssektor har i betydelig grad øget aktiviteterne uden for Bornholm. Opgjort i faste priser har bygge- og anlægssektoren øget den interregionale eksport² med 34% over de sidste seks år.
- Den reelle produktivitetsstigning³ på Bornholm har været på 12,6% over de seneste seks år. Dette overstiger den gennemsnitlige danske produktivitetsstigning på 6,8% og er et udtryk for en stigende konkurrenceevne blandt de bornholmske virksomheder. Størstedelen af brancherne (undtagen handel og operationel service) har præsteret en

² Salg til områder uden for Bornholm.

³ Bruttoværditilvækst målt i forhold til arbejdsindsatsen og opgjort i faste priser.

større produktivitetsstigning end tilsvarende brancher i den øvrige del af landet.

Iværksætteri

- Iværksætterraten er, i lighed med andre yderkommuner, lav på Bornholm. Til gengæld er der en bedre overlevelsessandsynlighed for de virksomheder, der rent faktisk etableres. Sammenlignet med landet som helhed etableres der færre virksomheder inden for service og flere inden for landbrug, produktion samt bygge- og anlægssektoren. Overlevelsesraten for bornholmske iværksættere er høj, uanset om der sammenlignes med landsniveau eller med iværksættere i andre yderkommuner. Blandt arbejdssteder etableret i perioden 2009-2015 overlevede 58% frem til 2015 (48% overlevelse på landsniveau).
- Iværksætteraktiviteten betyder meget for dynamik og fornyelse i erhvervslivet. I perioden 2009-2015 er der etableret 876 nye arbejdssteder i den private sektor på Bornholm, svarende til 125 nye arbejdssteder om året⁴. Vel at mærke nye arbejdssteder, som har overlevet frem til 2015. Disse nye arbejdssteder giver anledning til en beskæftigelse på 2.004 personer (svarende til 21% af den samlede beskæftigelse i den private sektor).

⁴ En del af disse er virksomhedsomdannelser og ikke reelt nye virksomheder.

Blandt de "gamle" virksomheder, dvs. dem, der eksisterede i 2009 og fortsat er i drift i 2015, er der til sammenligning i samme periode skabt en øget beskæftigelse på 36 personer. Dvs., at langt hovedparten af beskæftigelsen er skabt i de nye virksomheder.

- De nye arbejdssteder er primært etableret inden for handel- og service (inkl. hotel og restauration). Langt de fleste iværksættere forbliver enmandsvirksomheder, men en mindre del har en stor vækst i beskæftigelsen. Således er 31 af arbejdsstederne, der er etableret i perioden 2009-2015, vokset til at have mindst 10 beskæftigede i 2015.

TABEL 24: NYE ARBEJDSSTEDER OG BESKÆFTIGELSE FORDELT PÅ ARBEJDSSTEDETS STØRRELSE I 2015, DEN PRIVATE SEKTOR

Besk.	Frekvens	Besk. i alt	Gennemsnit	Frekvens %	Besk. i alt %
1	605	605	1	69%	30%
2	97	194	2	11%	10%
3	55	165	3	6%	8%
4-5	41	181	4,4	5%	9%
6-9	47	328	7,0	5%	16%
10 +	31	531	17,1	4%	26%
I alt	876	2004	2,3	100%	100%

Kilde: Den registerbaserede arbejdsstyrkestatistik (RAS). Specialudtræk ved CRT

- 14,4% af de beskæftigede hos iværksættervirksomhederne har en videregående uddannelse. Til sammenligning har 11,6% af

beskæftigede i de eksisterende virksomheder en videregående uddannelse. Også målt i forhold til iværksættervirksomhederne i landet som helhed har de bornholmske iværksættervirksomheder en høj andel af beskæftigede med en videregående uddannelse.

- 22% af iværksætterne i den gennemførte spørgeskemaundersøgelse⁵ er ikke født på Bornholm. Der er den samme andel af tilflyttere blandt de eksisterende virksomheder. Umiddelbart er der således ikke noget, der tyder på, at tilflytterne har fået en stigende betydning for iværksætteriet på Bornholm.
- Til gengæld har iværksætterne en bredere erfaring uden for øen, end tilfældet er for lederne af de eksisterende virksomheder. En større del af iværksætterne har boet "ovre" i forbindelse med enten uddannelse eller længerevarende ansættelsesperioder.
- 14% af de nyetablerede virksomheder angiver i den gennemførte spørgeskemaanalyse at have modtaget bistand fra erhvervsfremmesystemet i forbindelse med etablering (7 ud af 49 iværksættere, der har besvaret spørgsmålet). Det er umiddelbart en lavere andel, end vi havde forventet. Der er en meget stor tilfredshed blandt de, der har modtaget erhvervsfremmebistand, idet alle vurderer den

⁵ 300 bornholmske virksomheder med mindst to ansatte deltog i spørgeskemaundersøgelsen. Ud af disse virksomheder

blev 52 virksomheder defineret som "iværksættervirksomheder", dvs. etableret i 2009 eller senere.

modtagne støtte til at være "en meget stor hjælp" eller "en stor hjælp".

Offentlig erhvervsfremme

- Stor tilfredshed med tilflytterkonsulentens arbejde. Der er tale om et initiativ, der roses meget bredt i erhvervslivet.
- Modsat er der udbredt utilfredshed med den kommunale byggesagsbehandling, der opfattes som unødigt bureaukratisk og langsomlig.
- Nogle casevirksomheder opfatter Erhvervsfondens sagsbehandling i forbindelse med låneansøgninger som meget langsomlig.
- En stor del af de 20 casevirksomheder har gjort brug af erhvervsfremmesystemets tilbud, og de er i det store hele tilfredse. Dog efterlyses der en mere proaktiv indsats over for virksomhederne.
- Relationen mellem virksomhed og erhvervsfremmesystemet er i høj grad personbårne. Virksomhederne er knyttet til en person, ikke til et system. Den personlige relation er i udgangspunktet en god ting, men der mangler tilsyneladende en positionering af Væksthuset som en "kompetencehub" med mere end 30 specialiserede konsulenter, som de bornholmske virksomheder har mulighed for at benytte sig af.
- Business Center Bornholm har over de seneste år gennemført en række faglige seminarer. Dette initiativ roses af en række virksomheder.

- Ca. 20% af de bornholmske virksomheder har ambition om vækst. Det er fald i forhold til den tidligere Vækstanalyse fra 2013. Til gengæld er virksomhedernes organisatoriske kapacitet til vækst øget i forhold til tidligere.
- Blot 53 bornholmske arbejdssteder kan defineres som vækstarbejdssteder. Dvs. arbejdssteder, der har haft en vækst i beskæftigelsen på mindst fem personer i perioden 2012-2015. Til gengæld har denne gruppe arbejdssteder præsteret en beskæftigelsesvækst på 68% svarende til 850 job. Det er langt fra givet, at denne gruppe virksomheder kan præstere samme beskæftigelsesvækst de kommende år, men alt andet lige er der tale om en interessant målgruppe for de kommende års erhvervsfremmeindsats.

Bornholmske styrkepositioner

- Bornholm er specialiseret inden for bl.a. Maskinindustri, Turisme, Bygge- og anlæg samt Landbrug og Fødevarerindustri. De to første brancher har samtidig præsteret stigende beskæftigelse inden for en længere årrække og Bygge- og anlægsbranchen på Bornholm har præsteret en produktivitetsvækst, der overgår produktivitetsudviklingen i branchen på landsniveau. Derfor udgør de tre brancher potentielle satsningsområder på Bornholm.
- Det er lykkedes at øge aktiviteten inden for turismesektoren betragteligt de senere år. Den

direkte og afledte turismerelaterede beskæftigelse (inkl. bl.a. den turismegenererede beskæftigelse i detailhandlen og i transportsektoren) vurderes at udgøre ca. 1.900 personer i 2015. Heraf udgør den direkte beskæftigelse **på** Bornholm ca. 900 personer

- Inden for landbrug, fiskeri og store dele af den standardiserede fødevarerindustri fortsætter de overordnede tendenser til teknologisk rationalisering og effektivisering, faldende beskæftigelse osv. Samtidig er der gennem den seneste årrække skabt en række nye virksomheder med småskalabaserede nicheproduktioner af specialiserede fødevarer, som har skabt beskæftigelse og (ikke mindst) medvirket til et nyt og mere attraktivt image for Bornholm. Antallet af job skabt af de nye virksomheder er dog

ikke nok til at kompensere for tabet af job i de etablerede dele af sektoren. Der mangler dog i nogen grad viden om de præcise økonomiske, beskæftigelsesmæssige og brandingmæssige resultater og potentialer inden for de forskellige dele af fødevarersektoren (særligt med henblik på det erhvervspolitiske satsningsområde inden for småskalabaseret nicheproduktion).

- Bornholm har mindre gode forudsætninger for traditionel industriel "lagerproduktion", hvor en portefølje af konkurrencedygtige produkter afsættes og distribueres til nære og fjerne kunder. Til gengæld synes Bornholm, på tværs af traditionelle brancheskel, at have særlige styrkepositioner inden for produktions- og serviceområder, hvor produkter og ydelser er tilpasset kunden og specificeres gennem en forudgående dialog med denne (dvs. ordre- og serviceproduktion). Dette gælder fx virksomhederne i tre af de ovenfor fremhævede brancher, Maskinindustri, Turisme og Bygge- og anlæg. Det betyder bl.a., at ikke bare formelle faglige kvalifikationer, men i høj grad også kundeorienterede kompetencer (serviceforståelse, kommunikation, samarbejde osv.) er vigtige i Bornholms erhvervsliv.

Bornholmske udfordringer

- Selvom det, inden for turismesektoren, er lykkedes at øge aktiviteten i for- og eftersæsonen, så er der dog stadig tale om en betydelig grad af

sæsonbeskæftigelse. Dette udgør en væsentlig udfordring for det bornholmske arbejdsmarked, bl.a. i form af sæsonarbejdsløshed og i form af problemer med at kunne tilbyde ordinære praktikpladser inden for uddannelser målrettet restaurations- og turismebrancherne.

- På trods af en positiv beskæftigelsesudvikling inden for den småskalabaserede nicheproduktion, så er den bornholmske fødevarersektor overordnet set udfordret. Branchen mister stadig arbejdspladser, især bagerisektoren har over en årrække mistet mange arbejdspladser. Samtidig er der ikke nogen tydelige produktivitetsudvikling inden for fødevarerfremstilling. Der er i en årrække blevet satset på opstart og udvikling af nye virksomheder, en indsats som fortsættes i den netop udarbejdede Bornholms Fødevarerstrategi. For at få gang i beskæftigelses- og produktivitetsvæksten må det imidlertid vurderes, at det i de kommende år bliver en central udfordring for de mange fødevarerproducenter, som har overstået etablerings- og opbygningsfasen, at få opskaleret produktionen og yderligere udviklet markederne, hvilket vil stille nye krav til virksomheder og ledelse.
- På landsplan har beskæftigelsesvæksten især været båret af hovedbrancherne handel og transport samt erhvervsservice. På Bornholm har der imidlertid været tale om et beskæftigelsestab inden for begge hovedbrancher. I de seneste år har den bornholmske

erhvervsservice dog præsteret en pæn stigning i eksporten, hvilket tyder relativt godt for den fremtidige beskæftigelse inden for denne branche.

- Den erhvervsrettede efteruddannelse bliver i stigende grad "national". Det vil sige, at virksomhederne efterspørger mere og mere specialiseret efteruddannelse. For at kunne imødekomme denne efterspørgsel på tilstrækkeligt højt niveau, så udbydes disse uddannelser kun et enkelt eller få steder i landet. Det er en stor udfordring for det regionale efteruddannelsessystem og en mindre udfordring for virksomhederne.
- Der er en mindre andel af de bornholmske virksomhederne, sat i forhold til en tidligere måling for fire år siden, der har ambitioner om at vokse mere end andre virksomheder i branchen.

4 Analysetilgang og metode

Analysen baseres på forskellige kvantitative og kvalitative datakilder. Vigtigst er dog en række kvalitative interview med virksomheder, både veletablerede og ny-etablerede, som over en årrække har haft stigende beskæftigelse i virksomheden. Fokus for disse interview har været de strategier og initiativer, de har sat i værk for at sikre vækst og udvikling og for at overkomme de forskellige barrierer undervejs, herunder i særlig grad udfordringer med at skaffe kvalificeret arbejdskraft til ekspansionen. Konkret bygger analysen på følgende elementer:

- En **foranalyse**, eller et litteraturstudie, der fokuserer på dansk erhvervslivs overordnede udfordringer, bl.a. relateret til udfordringen med at skaffe kvalificeret arbejdskraft og implementere ny teknologi og produktionsformer.
- En **registeranalyse**, dvs. data, der belyser udvikling i virksomhedernes resultater og karakteristika for virksomhederne medarbejdere. Disse data er enten indsamlet fra offentligt tilgængelige databaser, primært Danmarks Statistik, www.statistikbanken.dk eller fra Center for Regional- og Turismeforsknings særlige forskeradgang til data fra Danmarks Statistik. De fleste data for beskæftigelse og økonomi for året 2016 er ikke tilgængelige på analysetidspunktet. Derfor er data for beskæftigelse, værditilvækst og produktivitet for 2016 estimeret på baggrund af virksomhedernes indberetning af E-indkomst.
- En **fremskrivning** af den forventede udvikling på det bornholmske og danske arbejdsmarked med Den Regionale Model for Erhverv og Beskæftigelse SAM-K/LINE®
- En **virksomhedssurvey** til 306 bornholmske virksomheder med minimum tre beskæftigede (to ansatte). Denne survey er gennemført som telefoninterview af Jysk Analyse i oktober 2017. Den samlede population af private bornholmske virksomheder i denne størrelsesgruppe er ca. 600, så der er tale om ganske stor stikprøve. I alt blev 388

virksomheder kontaktet, hvoraf 306 (79%) indvilgede i at deltage i undersøgelsen. En ganske tilfredsstillende svarprocent for en undersøgelse af denne type. I selve indsamlingen er det prioriteret at indsamle besvarelser fra de største virksomheder, og derfor er der helt bevidst en svag overrepræsentation af besvarelser fra denne gruppe. I bearbejdningen er der ved vægtning herefter korrigeret for dette forhold, således resultaterne er repræsentative for hele gruppen. Denne gruppe af virksomheder repræsenterer 78% af den samlede beskæftigelse i den private branche på Bornholm. Emnemæssigt fokuserer denne del af analysen på virksomhedernes orientering mod vækst og deres organisatoriske kapacitet til at opnå vækst. Derudover benyttes surveyen til at få overblik over de nyetablerede⁶ virksomhedsejeres baggrund og motiv til etablering på Bornholm samt deres brug af den offentlige erhvervsfremme. Den samlede spørgeramme kan ses i hovedrapporten

- **Dybdegående kvalitative interview** med 20 bornholmske virksomheder (10 etablerede virksomheder og 10 nyetablerede virksomheder). Alle er succesfulde virksomheder i den forstand, at de over en årrække har præsteret en stigende beskæftigelse. De etablerede virksomheder har som minimum haft en stigning i beskæftigelsen over de seneste tre år på fem personer, og de nyetablerede

⁶ Virksomheder etableret siden 2009.

er vokset til en størrelse, hvor de har ansatte. Virksomhederne er identificeret og udvalgt dels på baggrund af oplysninger fra den gennemførte survey og dels på baggrund af anbefalinger fra det bornholmske erhvervsfremmesystem. Samlet set er virksomhederne endvidere udvalgt med henblik på at dække forskellige brancher og overordnede forretningstilgange.

- **Opfølgende interview med repræsentanter fra det bornholmske erhvervsfremme- og efteruddannelsessystem** med indsigt i virksomhedernes udviklingsudfordringer og trends på området. Formålet er at få kvalificeret de udfordringer og potentialer, der er kortlagt i analysen.